

Suur põgenemine 1944

Ivi Tomingas*

Põgenemine läheneva Punaarmee eest algas juba suvel 1944, haripunkti saavutas aga 19.–23. septembril, sest 17. septembril andis Saksa väejuhatuse käsu Baltimaadest taanduda. Saaremaalt läksid laevad ja paadid ka veel oktoobri alguses.

Saksamaale suundusid laevad Pärnust, Paldiskist ja Tallinnast. Soome ja Rootsi pageti põhjarannikult ning Rootsi läänerannikult ja saartelt. Saare kaluritel oli ju teekond Gotlandile tuttav ammudest aegadest.

Tuntuim laev, mida põgenemisega on seostatud, on ilmselt „Moero“, mis uppus Punaarmee lennukirünnakus, ehkki oli märgistatud Punase Risti sümbolika ning vedas haavatuid ja tsiviilelanikke. Arvatavasti 2000–3000 laeval olnud inimesest päästeti 600–700.

Edgar Saar on kirjutanud Rootsi põgenemisest artikli „Põgenemine Rootsi 1944. aasta hilissuvel ja sügisel“, mis on avaldatud 2004. aasta Tunas. Seda tasub üle lugeda, sest kui vaadata fotodelt neid kaluripaate ja

muid „aluseid“, millega sügisest Läänemerd ületati, siis oli tegu tõeliselt riskantse ettevõtmisega. Edgar Saare andmeil jõudis Soome kaudu Rootsi 7000 põgenikku ja 32 000 otse Rootsi, kusjuures nii Soome kui ka Rootsi rannavalve olid suureks abiks põgenikelaevade sadamatesse toimetamisel.

Saksamaale jõudis ligi 40 000 eestlast, peamiselt Gotenhafeni (hilisem Gdańsk) kaudu. Seda rasket teekonda jäädvustanud fotode autorid on Artur Kalm ja Hans Vilper. Hans Vilperi pildidel on teekond Rootsi ja elu sealsetes põgenikelaagrites, mille ta vormistas albumiks pealkirjaga „Eestlaste põgenemine kodumaalt. Pagulaselu Rootsis sõnas ja pildis 1944–1946“. Fotograaf Artur Kalm pildistas teekonda *Vaterland*’ilt Gotenhafenis, elu Geislingeni laagris ning hiljem eestlaste tegemisi USA-s, kuhu ta 1949. aastal emigreerus. Ta on fotod kleepinud kaustikusse, tagakaanel kirje: „Saadan samad pildid ka teistesse maadesse, kuhu eestlased on kogunenud, et pildid ei oleks ühes kohas.“ (juuli 1971) Filmiarhiivis on talle kolm kaustikut erinevatel teemadel. Meie arhiivi jõudsid fotod hoopis Austraaliast, Austraalia Eesti Seltside Liidu arhiivi kaudu.

Suured tänusõnad siinkohal arhiivi juhatajale Maie Barrow’le ja arhivaar Jüri Woanile! Tänuõnad ka rahvuskaaslaste programmile, mille projekti raames suur osa fotosid Eestisse on jõudnud.

Üle mere saamine oli suur asi ja fotolt, kus tähistatakse koos rootslastega karantiinilaagri lõppu, vaatavad vastu naeratavad näod. Pagulaselu laagrites nii Rootsis kui Saksamaal siis aga alles algas ning mismoodi laagrites elati, sellest juba mõnes teises fotonurgas.

Poiss paadis annab aimu paadi suuruselt ehk öieti väiksusest. September 1944. Foto: H. Vilper. EFA.706.10.15035

* Ivi Tomingas (1958), arhivaar, RA filmiarhiiv, Ristiku 84, 10318 Tallinn, Ivi.Tomingas@ra.ee

Purjelaev „Alli“ seatakse valmis Tallinnas Paljassaare lähedal. September 1944. Foto: H. Vilper. EFA.706.10.150026

Paatide ettevalmistamine põgenike viimiseks Rootsi 1944. aasta septembris. Foto: H. Vilper. EFA.706.10.15032

Ärasõidu ootel Salava väikesaarel Saaremaa lähistel 1944. aasta septembris. Foto: H. Vilper. EFA.706.10.15039

Sõiduraha maksmine
Tallinna sadamas
septembris 1944.
Foto: A. Kalm.
EFA.706.10.15051

Viimased
pardaleminejad
septembris 1944.
Foto: H. Vilper.
EFA.706.10.15046

Vanaisa lapselapsega
paadis. September
1944. Foto: H. Vilper.
EFA.706.10.15047

Hobusega veetakse paat mere äärde. September 1944. Foto: H. Vilper. EFA.706.10.15044

Põgenikud ootavad Kuressaare sadamas ärasõitu purjekal „Juhan“. Foto: H. Vilper. EFA.706.10.15053

Väljasõit Tallinna sadamast septembris 1944. Foto. H. Vilper. EFA.706.10.15056

Pögenikena merel. Foto: H. Vilper. EFA.706.10.15060

Retk merel väikese paadiga võis kesta mitu päeva.
Foto: H. Vilper.
EFA.706.10.15078

Heeringatünnidega maskeeritud põgenikelaev septembris 1944.
Foto: H. Vilper.
EFA.706.10.15083

Saksa allveelaeva poolt rammitud paat. 16 põgenikku hukkus.
Foto: H. Vilper.
EFA.706.10.15074

„Minerva“ saabumine Rootsi sadamasse septembri lõpus 1944. Foto: Hans Vilper. EFA.706.10.15084

„Vega“ saabumine Öregrundi sadamasse septembri lõpus 1944. Foto: H. Vilper. EFA.706.10.15089

Pögenikud
Rootsis karantiinis
1944. aastal.
Foto: H. Vilper.
EFA.706.10.15096

Varustuse jagamine
pögenikele
karantiinlaagris
Rootsis 1944. aastal.
Foto: H. Vilper.
EFA.706.10.15098

Täitõrje ja suur-
puhastus käisid
karantiinlaagri
juurde. 1944.
Foto: H. Vilper.
EFA.706.10.15101

Põgenikud „Vaterland’il“ septembris 1944. Foto: A. Kalm. EFA.2.0.398271

Põgenikud „Vaterland’il“ septembris 1944. Foto: A. Kalm. EFA.2.0.398273

Pögenikud on jõudnud Gotenhafeni sadamasse. 1944.
Foto: A. Kalm.
EFA.2.0.398279

Pögenikud naridel „läbikäigulaagris“ Saksamaal.
Foto: A. Kalm.
EFA.2.0.398284

Rootslaste korraldatud koosviibimine pärast karantiini lõppemist 1944. aasta lõpul.
Foto: A. Kalm.
EFA.706.10.15105